

ترویج فرهنگ مطالعه و یادگیری در پیشرفت و توسعه جوامع با نگاهی تطبیقی به فرایند نقش کتاب و کتابخانه

مینا سعیدی نیری^۱

چکیده

کتاب را حافظه بشریت خوانده‌اند و کتابخانه جایگاهی است که این حافظه را در خود نگهداری می‌کند. از این رو ما در این مقاله سعی کردیم با اشاره به ظرفیت‌های کتابخانه‌های عمومی در آموزش، غنای فرهنگی، رشد اقتصادی، فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی، به عبارت دیگر توسعه همه‌جانبه‌ی جامعه به نقش کتابخانه‌های عمومی مورد بحث قرار گیرد. با توجه به گسترش اینترنت و فعالیت‌های مبتنی بر آن بخشی نیز به تعامل میان این دو اختصاص یافت. در نهایت مشخص شد که کتابخانه‌های عمومی حتی با ظهور فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی نوین نیز از ظرفیت بالایی در توسعه همه‌جانبه‌ی کشور و اعتماد به نفس ملی برخوردار هستند. در عصر حاضر، تمام جوامع دنیا به‌سوی تحول گام برمی‌دارند؛ و مقوله کتاب‌خوانی، دسترسی به اطلاعات و ترویج مطالعه از مؤلفه‌های اصلی دنیای جدید است. ترویج فرهنگ کتاب‌خوانی اکنون از مهم‌ترین اقدامات در توسعه و ترویج کتاب‌خوانی و یکی از موضوع‌های و دغدغه‌های بزرگ جوامع و به‌خصوص کشورهای در حال توسعه است. بر همین اساس در سرتاسر دنیا اقداماتی برای ترویج کتاب‌خوانی صورت گرفته است. آشنایی با اقدامات کشورهای مختلف و تطبیق آن با نظام کتابخانه‌ای و مطالعه و یادگیری می‌تواند از اقدامات اساسی جهت بررسی نیازها، اقدامات و نیز گسترش فرهنگ مطالعه در کشور و نیز هم‌سطح‌سازی خود با سایر کشورهای پیشرفته دنیا هست.

واژگان کلیدی: مطالعه، کتاب، مطالعه تطبیقی، ایران.

مقدمه

کتاب و کتاب‌خوانی و میزان گرایش به مطالعه، امروزه یکی از شاخص‌های توسعه به شمار می‌رود. از این رو یادگیری تمام عمر، یکی از اصلی‌ترین اهداف دولت‌های کشورهای مختلف در طول سال‌های گذشته بوده است و امروزه ارتباط بسیار نزدیکی با سیاست‌گذاری‌های اجتماعی چون سواد اطلاعاتی و ارتباطی با شهروندی دیجیتال، آموزش و مهارت‌آموزی مجدد شهروندان برای جامعه اطلاعاتی، رقابتی سازی و کارآفرینی دارد (زوارقی، ۱۳۸۵) به عنوان مثال ایر (۲۰۰۴) با اشاره به دهه‌ی (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۲) - که توسط سازمان ملل متحد در راستای افزایش اهمیت سواد و افزایش ۵۰ درصدی

^۱ محقق و مدرس دانشگاه

نرخ کنونی آن تا سال ۲۰۱۵ دهه‌ی سواد نام‌گذاری شده است-آن را فرصتی طلایی برای کتابخانه‌ها می‌داند که مجدداً نقش سنتی و دیرینه‌ی خود به عنوان پشتیبانی از سواد و سوادآموزی را به عنوان بخشی از رویکرد یادگیری مادام‌العمر خود اثبات کنند. چراکه سواد برای مردم و دولت‌مداران از ارزش قابل توجهی برخوردار و باعث تولید ثروت، اشتغال، بهبود زندگی و شمول اجتماعی می‌شود. همچنین نتایج بررسی یونسکو نشان می‌دهد که امروزه کتابخانه‌ها در بستر اجتماع به فعالیت‌هایی می‌پردازند که مؤید نقش پشتیبانی آن‌ها از آموزش دائمی و تمام عمر است. البته این فعالیت‌ها با تأکید فزاینده‌ای بر مهارت‌های مبتنی بر سواد اطلاعاتی صورت می‌گیرد (یونسکو، ۱۹۸۲).

گرچه کشورهای درحال توسعه نزدیک به ۸۰ درصد جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند، اما کمتر از ۳۰ درصد کتاب‌های مصرفی جهان را تولید می‌کنند و کمتر از این نسبت نیز به کتاب‌خوانی مشغول هستند، این در شرایطی است که کشورهای پیشرفته یا توسعه‌یافته که حدود ۲۰ درصد جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند، ۷۰ درصد کتاب‌های مصرفی جهان را تولید می‌کنند (محبوب، ۱۳۹۱).

کشورهای اروپایی حدود ۱۵ درصد جمعیت جهان را در خود جای داده‌اند، اما در سال ۱۹۹۰ بیشتر از نصف کتاب‌های مصرفی جهان را تولید کرده‌اند، اروپا در سال ۱۹۹۱ به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت خود، ۸۰۲ عنوان کتاب منتشر کرده است، اما در قاره آسیا در همین سال به ازای هر یک میلیون نفر آسیایی ۷۰ عنوان و در قاره آفریقا به ازای هر یک میلیون نفر آفریقایی فقط ۲۰ عنوان کتاب منتشر شده است. مشکل کتاب در جهان سوم، تنها به کمبود تولید و نشر کتاب محدود نمی‌شود، مشکل اساسی این است که حتی اگر کتاب‌های زیادی هم در این کشورها منتشر شود، میزان افراد استفاده کننده از این کتاب‌ها (کتاب‌خوان‌ها) بسیار پایین است (محبوب، ۱۳۹۱).

کتابخانه‌های عمومی و غنای فرهنگی

فرهنگ را می‌توان تبلور شناخت و دانش نیروی انسانی دانست. پس توسعه فرهنگی کاربرد بیشتر دانش حاصل از پژوهش از طریق آموزش و تولید در یک جامعه می‌باشد و یکی از مجریان سیاست‌های فرهنگی هر کشوری کتابخانه‌های عمومی آن کشور هستند که می‌توان آن‌ها را مرکزی برای جامعه محسوب کرد. پژوهش کارپینتر (۲۰۰۷) می‌توان نمونه خوبی در این زمینه باشد. وی پژوهشی در زمینه بررسی نقش کتابخانه‌های عمومی در روابط چند فرهنگی که مهم‌ترین دغدغه‌ی آن‌ها حفظ هویت و فرهنگ محلی، منطقه‌ای درعین حال ملی آن‌هاست انجام داد و با سفر به کشورهای کانادا، ایالات متحده، سوئد، دانمارک، هلند، بلژیک به بررسی مشاهدات خود در این زمینه پرداخت. او در پایان نتیجه گرفت که ایده‌ی سنتی کتابخانه‌های عمومی به عنوان مکانی ثابت برای تأمل و مطالعه‌ی اختصاصی با انجام عمل امانت کتاب یا سایر منابع مرتبط با فرهنگ و هویت محلی، منطقه‌ای و ملی همچنان به ارزش خود باقی است. وی در نهایت پیشنهادهایی برای کتابخانه‌های عمومی در جوامع چند فرهنگی ارائه کرده است. این پیشنهادات عبارت‌اند از:

۱. سعی کنند ارزش عمومی خود را از نظر مفهومی به صورت اثربخش نشان دهند

۲. مهارت و اعتماد به نفس لازم را در هر سطح برای اعضای جامعه فراهم آورند

۳. با استفاده از پژوهش، رخدادهای آموزش، انتشارات و استفاده‌ی خلاقانه از منابع وبی از رویه‌های خوب جهانی در این زمینه استفاده کنند

۴. به این نتیجه برسند که می‌توان با اشتراک منابع و اطلاعات، تلاش‌های مضاعف و اضافی را کاهش داد (کارپنتر، ۲۰۰۷)

کتابخانه‌های عمومی و فعالیت‌های اجتماعی

نقش کتابخانه‌های عمومی در تقویت گفت‌وگوهای محلی نیز قابل توجه است. کتابخانه‌های عمومی با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی، مکانی و خط‌مشی خنثی و بی‌طرفانه می‌تواند نقش عمده‌ای در ترغیب نهادهای مختلف اجتماعی و گفت‌وگو با یکدیگر داشته باشد. در این میان، راهبردهای مختلفی برای ترغیب اعضای جامعه به گفت‌وگو وجود دارد. بعضی از این راهبردها عبارت‌اند از پشتیبانی از سخنرانی‌ها و جلسات عمومی در مورد مسائل جامعه و سخنرانی‌های انتخاباتی برای ترغیب اعضای جامعه برای شرکت در انتخابات، تدارک فضا (این فضا می‌تواند مجازی نیز باشد، مانند استفاده از گروه‌های بحث الکترونیکی که به مسائل شهری اختصاص یافته است)، اختصاص اتاق‌هایی برای مطالعه‌ی گروهی (مککیب، ۲۰۰۱)، ارائه خدمات کتابخانه‌های عمومی برای تقویت مشارکت اجتماعی اعضا در راستای رفع مشکلات و ارائه راه‌حل‌ها می‌تواند یکی دیگر از کارکردهای کتابخانه‌های عمومی باشد.

کتابخانه‌ی عمومی می‌تواند با تدارک اطلاعات ارزیابانه، به نتایج پژوهش‌ها و تحلیل‌های مربوط به منطقه ارزیابی سیستم اجتماعی جامعه کمک کند. به عنوان نمونه مککلور و همکاران (۱۹۹۳)، در پژوهش خود نشان دادند که شهروندان نیازمند دسترسی مساوی و راحت به منابع اطلاعاتی محلی هستند که به آن‌ها در رویارویی با وضعیت‌های متنوعی که در زندگی خود با آن‌ها در روبرو می‌شوند کمک کنند؛ مانند یافتن شغل جدید یا خدمات مراقبتی کودکان، تحویل غذا، ملاقات پرستاران با والدین سالخورده، یا مصوبات ایالتی برای حل مشاجرات میان ماجر و مستأجر که کتابخانه‌های عمومی بهترین مکان برای تأمین چنین اطلاعاتی هستند. پتیگرو (۱۹۹۶)، نیز اطلاعات مربوط به جامعه را که لازمه نیازهای روزمره‌ی شهروندان و مشارکت آن‌ها به عنوان اعضای یک جامعه‌ی مردم‌سالار می‌باشد و مسئولیت تأمین آن‌ها با کتابخانه‌های عمومی است.

داور پناه نیز در زمینه‌ی توسعه اجتماعی و نقش کتابخانه‌های عمومی در این زمینه می‌نویسد: "توسعه اجتماعی با بهبود رفاه اجتماعی از طریق آموزش و خدمات بهداشتی و تسهیلات مسکن و تدوین استانداردهای سطح زندگی در پیوند است. برنامه‌های غیررسمی نظیر نهضت سوادآموزی، آموزش از راه دور، بهداشت عمومی فقرزدایی، حفظ محیط‌زیست، رفاه و بهداشت خانواده نیازمند کمک برخی سازمان‌هاست. در این میان کتابخانه‌های عمومی و دانشگاهی از این برنامه پشتیبانی و حمایت می‌کنند" (داورپناه، ۱۳۸۹). کرسلیک و کینل (۱۹۹۷)، در پژوهشی مروری تاثیر اجتماعی کتابخانه‌های عمومی را به سه بخش تقسیم کردند:

مجموعه آثار و مقالات برگزیده دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت

الف) تاثیر بر جوامعی که کتابخانه بر آنها از طریق تقویت هویت محلی و جامعه، پشتیبانی از افرادی که فعالیت‌های آنها چیزی جدا از بازار کار است، تقویت غنی‌سازی فرهنگی و تنوع، بالا بردن سطح حس اجتماعی، اطلاعات به هنگام بحران و تسهیل استفاده از منابع جدید خدمت‌رسانی می‌کند (آبوف، ۲۰۰۵).

ب) تاثیر بر مهارت‌ها: با پشتیبانی از سواد و صلاحیت اطلاعاتی، یادگیری تمام عمر و ترویج فرهنگ مطالعه برای کسب منافع بلندمدت. افزایش سطح مهارتی جامعه علاوه بر منافع کوتاه‌مدت چون افزایش فرصت‌های اشتغال و بهبود کیفیت زندگی می‌تواند تاثیر بلندمدت اقتصادی (زیرا با افزایش اشتغال به کار میزان پرداخت مالیات نیز افزایش خواهد یافت وان نیز باعث بهبود وضعیت اقتصادی می‌شود)، سیاسی (افراد و گروه‌های باسواد، مطلع و آموزش دیده مشارکت بهتری در فعالیت‌های سیاسی خواهند داشت) و اجتماعی (با ارائه فرصت انجام کارهای مشترک، اشتراک منابع و افزایش سطح اجتماعی را در پی خواهد داشت).

ج) تاثیرات اقتصادی: از طریق شکوفایی اقتصادی محلی، مقابله با فقر در سطوح فردی و جغرافیایی و رفع شکاف‌های آموزشی و سرگرمی لازم به ذکر است که در جهان امروز حتی با وجود اینترنت و سایر امکاناتی که از طریق وب جهان‌گستر، نصیب شهروندان می‌شود نیز شهروندان بی‌نیاز از کتابخانه‌های عمومی نخواهد بود؛ زیرا پژوهش‌ها نشان می‌دهند که بسیاری از افراد جامعه در رویارویی با مسائل و تشخیص و بیان نیازهای خود و راهبری در شبکه خدمات انسانی مبتنی بر وب دچار مشکل هستند (چتمن، ۱۹۸۵؛ آگادا، ۱۹۹۹؛ ویلسون، ۱۹۹۷، به نقل از گل محمدی، ۱۳۸۱). در این راستا کتابخانه‌های عمومی می‌توانند با استفاده از این امکانات و برای ایجاد ارتباط بیشتر با کاربران از نرم‌افزارهای اجتماعی چون وبلاگ‌ها، ویکی‌ها، آر.اس.اس.ها و... استفاده کنند. از جمله آثار استفاده از این ابزارها در کتابخانه‌های عمومی عبارت‌اند از: ایجاد جوامع مجازی تحت عنوان کتابخانه، دستیابی به کاربران در مکانی که آنها قرار دارند، جذب کاربران جدید و گشایش کانال هلی ارتباطی، عدم تعادل قوا، سنجش میزان استفاده و سنجش ارزش.

کتابخانه‌های عمومی از آنجاکه از نظر جغرافیایی در مراکز جمعیتی شهر هستند، به صورتی تمام‌وقت به ارائه خدمات می‌پردازند و برای معلولان دسترس‌پذیر هستند؛ بنابراین در مرکزیت جامعه قرار می‌گیرند. از این رو افراد متعلق به همه‌ی سنین، نژادها، پس‌زمینه‌های اجتماعی-اقتصادی و علایق مختلف همدیگر را در کتابخانه‌های عمومی ملاقات می‌کنند. به‌علاوه کتابخانه‌های عمومی منبع اولیه‌ی اطلاعات در زمینه‌ی تاریخ و فرهنگ محلی و ارائه‌ی برنامه خاص در چنین زمینه‌هایی هستند و با سایر سازمان‌ها در برگزاری جشن‌ها، مراسم و تزیینات نشاط به جامعه همکاری دارند. از جهت دیگر کتابخانه‌های عمومی مناطقی رایگان، آزاد، داوطلبانه و خنثی هستند و برای هر شخصی چیز جدیدی نیز به همراه دارند. نشانگر آزادی‌های مردم‌سالارانه در دسترسی به دانش صحیح می‌باشند. البته همان‌طور که ذکر شد کتابخانه‌ی عمومی مرکزی برای جامعه است نه مرکز جامعه و قدرت نسبی آن در میان جوامع مختلف است و به قدرت هیئت‌امنا و کتابداران آن و نگرش جامعه به آن برمی‌گردد (مککیب، ۲۰۰۱، به نقل از فرهنگی، ۱۳۸۷) بنابراین کتابخانه‌های عمومی قرن ۲۱ با توجه به اینکه مرکزی برای جامعه محسوب می‌شود، باید قدرت رهبری جوامع خود را از طریق سایر نهادهای مدنی شهری که همزمان عضو هیئت‌امنا کتابخانه نیز هستند، داشته باشند.

مجموعه آثار و مقالات برگزیده دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت

مککبیک (۲۰۰۱) به چندین دلیل کتابخانه‌ی عمومی را به عنوان مرکزی برای جامعه در نظر می‌گیرد:

۱. پرورش هویت جامعه با ارائه مواد، خدمات و برنامه‌های مرتبط با ویژگی‌های جامعه مانند تاریخ، اقتصاد، هنر و محیط طبیعی
۲. پرورش فرهنگ گفت‌وگو در جامعه با میزبانی از سخنرانی‌ها و مباحث در زمینه‌ی مسائل مدنی یا ارائه اتاق جلسه برای گروه‌های جامعه و اتاق استراحت برای تعامل اجتماعی غیررسمی
۳. تشویق تلاش‌های مشارکتی برای حل مسائل جامعه با ارائه منابع اطلاعاتی، اتاق جلسه و رهبری آن‌ها برای کمک به سازمان‌دهی چنین کلاس‌هایی
۴. کمک به ارزیابی نقاط قوت و ضعف جامعه با ارائه پایگاهی حاوی اطلاعات برنامه‌ریزی محلی و نیز کمک به جامعه در فنون ارزیابی نوین مانند ارزیابی درآمد.

اقتصادی

پژوهشگران نشان داده‌اند که کتابخانه‌های عمومی و کتابخانه‌های مدارس تأثیرات زیادی بر سطح سواد ملل داشته‌اند و از این طریق نقش بسزایی در افزایش بهره‌وری اقتصاد ملل ایفا کرده‌اند (لیو، ۲۰۰۴). نتیجه بررسی سال ۲۰۰۶ موسسه مدنی نشان داد که "کتابخانه‌های عمومی به علی‌چون نقش آن‌ها در ایجاد مهارت‌های فناورانه، کارآفرینی و مکان‌های با طراوت و قابل زندگی نه تنها منبع تغذیه‌ی اقتصاد دانش‌مدار کنونی هستند؛ بلکه می‌توانند در ایجاد اقتصاد جدید دهه‌های آتی نیز نقش بسزایی ایفا کنند" (شورای کتابخانه‌های مدنی، ۲۰۰۷). بررسی مشترک صورت گرفته توسط بنیاد زیر نظر بیل و ملیندا گیتس و بنیاد جرال‌دین آرو داج، نشان داد که تغییری عمده در نقش کتابخانه‌ها "از مؤسسات منفعل، تفریحی، خواندنی و پژوهشی به بنگاه‌های فعالی که باعث رشد اقتصاد می‌شوند" وجود آمده است. گلس و دیگران (۲۰۰۰)، نیز معتقد است که کتابخانه‌های عمومی باید با ارائه‌ی منابع اطلاعاتی لازم برای شروع کسب‌وکارهای فعلی و بالقوه، نقش فزاینده‌ای در توسعه اقتصادی محلی ایفا کنند؛ زیرا گردآوری و استفاده از اطلاعات و پژوهش عامل بسیار مهمی برای بسیاری از کسب‌وکارهاست.

خیائوقین (۱۹۹۶)، نیز روشی را که کتابخانه‌های عمومی در روستاهای چین برای افزایش رشد کشاورزی انجام داده بودند، تشریح می‌کند. وی می‌نویسد: «کتابخانه‌های عمومی منابع تقاضا را در مجموعه‌های خود جمع‌آوری می‌کردند و با استفاده از آن‌ها، بروشورهای فناوری پرورش گیاه و زراعت را منتشر و برای روستاییان بالأخص آن‌هایی که از سطح آموزشی و تجربی بالاتری برخوردار بودند می‌فرستادند». وی ادامه می‌دهد که کتابخانه‌های عمومی استان گوئیژو از سال ۱۹۸۵ توافق‌نامه‌ای در زمینه‌ی اشاعه‌ی گزیده‌ی اطلاعات با موسسه‌ی اقتصاد آن استان امضا کرده است که بر اساس این توافق‌نامه کتابخانه آخرین اطلاعات در زمینه‌ی برنامه‌ها و پروژه‌های عملی را به کاربران ارائه می‌کنند (آرکو-کوباه، ۲۰۰۶).

باید گفت؛ در سرتاسر جهان در کشورهای مختلف برنامه‌های زیادی برای ترویج فرهنگ مطالعه اجرا شده است؛ که به اختصار به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۱- همه لهستان برای کودکان می خوانند، ۲۰۰۶- کشور لهستان

بنیاد «همه لهستان برای کودکان می خوانند» (ABCXXI) در سال ۱۹۹۶ تأسیس شد و تا ۲۰۰۶ به نام «برنامه سلامت احساسی» خوانده می شد. هدف بنیان گذاران سازمان رسیدگی به سلامت احساسی و روانی کودکان و نوجوانان کشور از طریق فعالیت های سازمان دهی شده آموزشی و ترویجی بود. این موسسه به کودکان که دایره واژگانی کوچک تری دارند در خواندن با دشواری روبه رو هستند کمک کرد. برای حل این مشکل و جذاب خواندن به اندازه تماشای تلویزیون، بنیاد، «همه لهستان برای کودکان می خوانند» بلند خوانی را به منزله یک روش مناسب پیشنهاد و فعالیت های بسیاری را برای ترویج خواندن با کودکان برگزار می کند. این بنیاد برنامه هایی مانند «هفته ملی خواندن برای کودکان»، «خواندن صمیمت می آورد» (مجموعه ای از جلسات خواندن برای نزدیک کردن کودکان معلول و سالم به یکدیگر)، «مجموعه کتاب های بهاره»، «تابستان با یک کتاب»، «پایان باشکوه» (اهدای جایزه به نیروهای داوطلب و پشتیبان فعال برنامه هایی که در طول سال اجرا شده اند) و «باشگاه خواندن در مدرسه ها و مهدکودک ها» را به شکل سالیانه برگزار می کند. این بنیاد در سال ۲۰۰۶ جایزه آساهی را برای ترویج خواندن از سوی دفتر بین المللی کتاب برای نسل جوان (IBBY) از آن خود کرد (درخوش، ۱۳۸۸).

۲- پروژه کتابخانه سیار کودکان در مغولستان، ۲۰۰۶- کشور مغولستان

این پروژه در سال ۲۰۰۲ به ابتکار نویسنده مشهور کتاب های کودکان اهل مغولستان، داشدانداگ جومبا، با همکاری شمار زیادی نیروی داوطلب، متشکل از نویسندگان و هنرمندان و دانشجویان و خانواده جومبا آغاز شد. هدف آن ترویج خواندن میان کودکانی بود که در روستاهای دورافتاده زندگی می کردند، کوچ نشین بودند، یا زندگی شبانی داشتند. در این پروژه کتاب ها نه تنها با اتوبوس و کامیون بلکه با شتر به جاهایی که ماشین ها توان راندن ندارند انجام شد. در این پروژه ابتدا از کتاب های تصویری و از بهترین نویسندگان ملی و بین المللی استفاده شد. سپس طی یک برنامه ای دانشجویان زبان ژاپنی آن را به زبان مغول برگرداندند و متن های برگردان را روی متن های کتاب های اصلی چسباندند. پروژه کتابخانه سیار مغولستان در ۲۰۰۶ جایزه ترویج خواندن آساهی را از آن خود کرد (عالمی، ۱۳۸۸).

۳- پروژه اقدام برای کودکان لائوس، ۲۰۰۸- کشور لائوس

بعد از جنگ داخلی و انقلاب دهه ۱۹۷۰ در لائوس، بسیاری از مردم لائوس به ناحیه هندوچین پناهنده شدند. در این شرایط، چانتاسون اینتاوانگ، زنی اهل لائوس و ساکن ژاپن برای کمک به کودکان پناهنده اقدام کرد. بنابراین در سال ۱۹۸۲ «انجمن اهدای کتاب های تصویری به کودکان لائوس» را بنیان گذاشت. این انجمن در ابتدا فقط کتاب های داستانی و تصویری ژاپنی را برای کودکان پناهنده می فرستاد. این انجمن به تدریج کار خود را گسترش داد و حتی به حمایت از نویسندگان و هنرمندان در مورد کودک مساعدت کردند. اکنون با گذشت بیش از ۲۵ سال و با انتشار بیش از ۶۲۰ هزار نسخه کتاب کودک در حال فعالیت در این حوزه می باشند. این پروژه در سال ۲۰۰۸ جایزه ترویج خواندن آساهی را از آن خود کرد (کتابک، ویرایشگر، ۱۳۸۸).

۴- همراه با کتاب در نبرد با ترس و اندوه ۲۰۰۸- کشور رواندا

یک سال پس از بروز فاجعه نسل‌کشی در کشور رواندا، سرزمین هزار تپه در قلب آفریقا در سال ۱۹۹۴، اگنس گیراوکوندا شرکت انتشاراتی بکام را بنیاد نهاد. بکام یک شرکت انتشاراتی ناسودبر (خیریه) و مستقل کتاب‌های کودکان و نوجوانان است. هدف این شرکت تولید کتاب‌های ادبیات کودکان به زبان ملی بود تا کودکان و نوجوانان رواندا با یاری کتاب‌ها و جادوی قصه‌هایی از فرهنگ خودشان بتوانند از پس احساس ترس و بی‌زاری، که فاجعه نسل‌کشی بر وجودشان سنگینی می‌کرد، برآیند و به زندگی بازگردند. این شرکت در سال ۲۰۰۸ جایزه ترویج خواندن آساهی را از آن خود کرد (عالمی، ۱۳۸۸).

۵- پرورش شوق خواندن در مناطق آسیب‌پذیر ۲۰۱۰- کشور کلمبیا

بنیاد ترویج خواندن جوردی سییررای فابرا، نویسنده مشهور اسپانیایی، این پروژه را در چهار منطقه آسیب‌پذیر و فقیرنشین مدلین اجرا می‌کند. در چنین شرایطی، بنیاد سییررای فابرا در پارک‌ها، کنار خیابان‌ها و بسیاری از مکان‌های غیررسمی و پررفت‌وآمد این محله‌ها به ترویج خواندن می‌پردازد. با جعبه‌های پر از کتاب در این گوشه و آن گوشه کارگاه‌های ترویج خواندن بر پا می‌کند، فروشگاه‌های خیابانی ارزان کتاب به راه می‌اندازد، فیلم‌های مرتبط با خواندن و ادبیات و کتاب برای ساکنین نمایش می‌دهد و نویسندگان را جهت گفتگو با اهالی محله دعوت می‌کند. این فعالیت‌ها برگزار می‌شوند تا کودکان و بزرگسالانی که شرایط عادی زندگی خود را به دور از کتاب و فرهنگ سپری می‌کنند با شوق خواندن و لذت بردن و آموختن آشنا شوند و به آن خو بگیرند. این پروژه در سال ۲۰۱۰ جایزه ترویج خواندن آساهی را از دفتر بین‌المللی کتاب برای نسل جوان دریافت کرد (عالمی، ۱۳۸۸).

۶- بنیاد کتابخانه کودکان اوسو ۲۰۱۰- کشور غنا

بنیاد کتابخانه کودکان اوسو (OCLF) یک سازمان خیریه کانادایی است که می‌کوشد کودکان و بزرگسالان را به خواندن و سوادآموزی تشویق کند. این بنیاد در آغاز به جمع‌آوری کمک‌های مالی برای ساختن و تجهیز کتابخانه عمومی بزرگ در مناطق فقیر آکرا، پایتخت کشور و یک کتابخانه در یک روستای ساحلی ماهیگیری در نزدیکی پایتخت دست زد. بنیاد اوسو تاکنون بیشتر از ۱۵۰ کتابخانه کوچک در مدرسه‌ها و روستاهای غنا تأسیس کرده است. هدف آنان آشنا کردن کودکان با لذت خواندن و پرورش خودباوری در وجود آن‌ها است. این بنیاد در سال ۲۰۱۰ جایزه ترویج خواندن آساهی را از دفتر بین‌المللی کتاب برای نسل جوان دریافت کرد (عالمی، ۱۳۸۸).

۷- برنامه قصه‌گویی مادر بزرگ ۲۰۱۲- کشور آرژانتین

ممپو جاردینلی، نویسنده و روزنامه‌نگار و استاد دانشگاه، اهل آرژانتین در سال ۱۹۹۹ بنیاد جاردینلی را تشکیل داد و برنامه مادر بزرگان قصه‌گو را به راه انداخت. او مطالعه را غذای روح می‌نامید. او می‌خواست فرصتی برای کودکان فراهم بیاورد تا از حق خواندن بهره‌مند شوند. در فکر برنامه‌ای بود که سبب ترویج سنت خواندن میان کودکان خردسال شود. سنت خواندن ارزش فرهنگی بالایی دارد و این فرصت را به سالخورده‌گان می‌دهد تا نقش خود را در جامعه احیا کنند و عادت خواندن را میان کودکان نهادینه کنند. نخستین گروه مادر بزرگان قصه‌گو در سال ۲۰۰۱ در شهر رسیستنسیا

تشکیل شد و برای دانش آموزان ابتدایی قصه می‌گفتند؛ اما شهرت و تقاضا برای اجرای برنامه به دبیرستان‌ها، مراکز آموزشی بزرگسالان، بیمارستان‌ها، یتیم‌خانه‌ها، کتابخانه‌ها، مراکز پرستاری و مراقبت از سالمندان و زندان‌ها هم گسترش یافت. برنامه مادرزگان و پدرزگان قصه‌گو اکنون طرح مهم ترویج کتاب‌خوانی در وزارت آموزش و پرورش آرژانتین است (کتابک، ۱۳۹۲).

۸- پریسا، پروژه آموزش جایگزین ۲۰۱۴- کشور آفریقای جنوبی

پریسا واحدی مستقل برای رشد و پژوهش وابسته به دانشکده ادبیات و علوم انسانی شهر کیپ‌تاون است؛ و در سال ۱۹۹۲ تأسیس شد. پریسا طرح‌های بسیاری برای توسعه آموزش دوزبانه و سواد دوگانه در دوران کودکی دارد و افزون بر آن برای بالا بردن جایگاه زبان آفریقایی در جامعه تلاش می‌کند. فعالیت‌های پریسا با فلسفه دفتر بین‌المللی کتاب برای نسل جوان، که به زبان مادری کودک ارجح می‌دهد هم ساز است. پژوهش آن‌ها در زمینه استفاده از رسانه‌های جدید، مانند تبلت‌ها، برنامه‌های منحصربه‌فرد که روی آموزش دوزبانه و سواد دوگانه در آموزش دوران کودکی تمرکز می‌کند. این مرکز در سال ۲۰۱۴ همراه بانک کتاب کودکان کانادا جایزه ترویج کتاب‌خوانی اساهی را از آن خود کرد (اشراق، ۱۳۹۳).

۹- طرح کیوسک خواندن در انگلستان

با همه‌گیر شدن تلفن‌های همراه و اینترنت استفاده از کیوسک‌های تلفن بسیار کم شده است. به همین سبب اغلب شرکت‌های مخابراتی جهان اقدام به جمع‌آوری کیوسک‌های تلفن کرده‌اند. در انگلستان اما مردم از شرکت مخابرات بریتانیا خواستند این کیوسک‌ها را در محل استقرارشان باقی بگذارند و اجازه بدهند از فضای آن‌ها استفاده‌های دیگری صورت بگیرد. کیوسک‌های قرمز رنگ انگلستان به نمادهای معروف انگلستان تبدیل شده‌اند. مخابرات بریتانیا در سال ۲۰۰۹ با راه‌اندازی برنامه‌ای به نام «پذیرش یک کیوسک» به این تقاضا پاسخ داد. افراد با پرداخت فقط یک پوند انگلیس فضای داخل کیوسک‌های تلفن را در اختیار بگیرند و از این فضا برای کاربردهای دیگر، همچون گالری هنری، گل‌فروشی، چاپخانه و البته کتابخانه استفاده کنند. کیوسک تلفن محلی برای امانت گرفتن کتاب تبدیل شد. این کتابخانه‌ها شبانه‌روز همواره باز است و در آن‌ها کتاب‌ها و دیسک‌های نوری فیلم در دسترس علاقه‌مندان قرار می‌گیرد. با برداشتن یک کتاب از این کیوسک‌ها هر کس موظف است کتابی دیگر در کیوسک قرار دهد؛ با این مکانیزم نام «مبادله کتاب» را بر کیوسک گذاشته‌اند. این مکانیزم باعث می‌شود کتابخانه جمع‌وجور هیچ‌وقت از کتاب خالی نشود و قفسه‌های آن همواره برای مراجعه‌کنندگان بعدی پر از کتاب باشد (شهرپر، ۱۳۹۴).

۱۰- طرح من یک موش کتاب‌خوان هستم

«من یک موش کتاب‌خوان هستم» نام پروژه‌ای در آلمان برای تشویق دانش آموزان کلاس سوم تا ششم دبستان به خواندن در اوقات فراغت. در این طرح شش عنوان کتاب به دانش‌آموز پیشنهاد می‌شود. آن‌ها می‌توانند کتاب مورد نظر خود را از کتابخانه عمومی محل اقامتشان امانت بگیرند. بعد از خواندن کتاب، دانش‌آموزان باید نظر خود را در یک نقاشی بر صفحه کاغذ به تصویر بکشند. این نقاشی‌ها در نمایشگاهی در کتابخانه‌های شرکت‌کننده در اجرای این طرح به

نمایش گذاشته می‌شود. در پایان نیز به بهترین‌ها جایزه اهدا شده و به جشنی که در کتابخانه عمومی محله‌شان برگزار می‌شود دعوت می‌شوند (وکیلی، ۱۳۸۹).

برنامه‌های ترویج فرهنگ کتاب‌خوانی و مطالعه در ایران

کانون توسعه فرهنگی کودکان، موسسه پژوهشی تاریخ کودکان، موسسه مهر مادران امروز، کتابک، انجمن دوستداران ادبیات کودک و نوجوان اصفهان، شورای کتاب کودک، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و ... همگی اقداماتی مؤثر در ترویج کتاب در ایران انجام داده‌اند که به آن‌ها اشاره خواهد شد.

۱- اقدامات کانون توسعه فرهنگی کودکان برای ترویج کتاب: بعد از تأسیس کانون در سال ۱۳۸۰ اقدام کانون در جهت گسترش دانش عمومی و اعتلا فرهنگ و اخلاق دینی کودکان در مناطق محروم بوده است.

۲- طرح با من بخوان توسط موسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان: «با من بخوان» برنامه‌ای برای ترویج کتاب‌خوانی برای کودکان خانواده‌های کم‌درآمد، کودکان محروم و کودکان در بحران است.

۳- طرح جیره کتاب: مانی شهریر ابداع این طرح با عنوان جیره کتاب می‌باشد. اجرای این طرح به این صورت بود که افراد بر اساس سلیقه و نیاز خود کتاب درخواست می‌کنند و کتاب‌های مورد نظر به آدرس آن‌ها پست می‌شود.

۴- طرح چرخ کتاب: این طرح از فروردین ۱۳۹۴ هر ماه در یک نقطه از تهران برگزار می‌شود. گروه سه نفره زایش برگزار کننده این برنامه است. هدف آن‌ها برگزاری نشست‌های کتاب‌خوانی و بالا بردن آگاهی کودکان و نوجوانان درباره محیط‌زیست و میراث فرهنگی و معنوی از راه کتاب‌خوانی است. این گروه با دوچرخه خود را به محل اجرای برنامه می‌رسانند. آن‌ها از دوچرخه به عنوان نماد محیط‌زیست استفاده می‌کنند و به این ترتیب از دیگران دعوت می‌کنند درباره محیط‌زیست و شیوه زیستشان بیندیشند (کتابک، ۱۳۹۴).

۵- اقدامات موسسه مهر خانواده سالم: موسسه خانواده مهر سالم مازندران موسسه‌ای غیردولتی و غیرتجاری است که برای ترویج کتاب‌خوانی و بهبود رفتار شهروندی بر اساس ارزش‌های زندگی فعالیت می‌کند (ذبیحیان، ۱۳۹۴).

۶- «سبد خواندن»، مهمان یک ماهه خانواده‌ها: سبد خواندن است که خانه کتابدار کودک و نوجوان و ترویج خواندن نخستین بار آن را در سال ۱۳۸۷ اجرا کرد و در حال حاضر نیز اجرا می‌شود. این طرح از ده سبد تشکیل شده است. در هر یک از سبدها ده کتاب داستان و غیرداستان و مجله‌های عمومی و تخصصی با موضوع‌های گوناگون برای گروه‌های سنی مختلف قرار داده شده است. طوری که همه افراد خانواده می‌توانند مطالبی برای خواندن در آن پیدا کنند. هر خانواده هر ماه می‌تواند یک سبد را در اختیار داشته باشد و هر ماه سبدها به طور چرخشی میان خانواده‌ها دست به دست می‌شوند (عیوضی، ۱۳۸۹).

۷- طرح کتابخانه تلفنی رنگین کمان در سمنان: کتابخانه تلفنی رنگین کمان قریب به هفت سال است که در سمنان توسط شهرداری سمنان اجرا می‌شود. اجرای طرح بدین صورت است که اعضاء کتابخانه با سفارش رایگان تلفنی کتاب را درخواست می‌کنند و کتاب مورد نظر با پیک موتوری ارسال می‌شود و در پایان مهلت امانت نیز از طریق پیک موتوری برگردانده می‌شود (میرحسینی، ۱۳۹۱).

نتیجه‌گیری:

امروزه با از بین رفتن بعد مسافت با امکانات و تسهیلاتی که وب جهان‌گستر در اختیار قرار می‌دهد، اهداف و مأموریت‌های کتابخانه‌های عمومی بسیار متحول شده است. از جهت دیگر رقابت با بخش خصوصی مانند کتاب‌فروشی‌ها و مؤسسات کرایه رسانه‌های تصویری و... باعث افزایش کیفیت خدمات در این نوع کتابخانه‌ها شده است در پاسخ به این تحولات کتابخانه‌ها گستره‌ی وسیعی از خدمات مانند کتابخانه‌های سیار، خدمات خاص اقلیت‌های قومی، کودکان و سالخوردگان، باشگاه‌های تکالیف خانه، درگاه‌های دولت الکترونیکی، سایبر کافی‌ها، روزنامه‌ها و مشاور سلامت را برای کاربران‌شان ارائه می‌کنند؛ یعنی بسیاری از چیزها برای بسیاری از مردم. از این‌رو سیاست‌گذاران جامعه و کاربران از مفاهیمی چون "کتابخانه به عنوان پناهگاهی برای یکپارچگی" یا "کتابخانه به عنوان یک مرکز یادگیری"، "کتابخانه به عنوان منزله‌ی دانشگاه فقرا"، "دانشگاه‌های کنار خیابان" برای توصیف کتابخانه‌های عمومی استفاده می‌کنند.

در بررسی تمامی طرح‌ها و پروژه‌های انجام شده در داخل و خارج مشاهده می‌شود که مهم‌ترین اصل در زندگی انسان‌ها یادگیری و مطالعه است؛ و توسعه فرهنگی هر جامعه در گرو گسترش فرهنگ کتاب‌خوانی است و کتاب و کتابخانه یکی از عوامل مهم پیشرفت و اعتلای فرهنگ هر جامعه است. هیچ ملتی بدون توجه به امر کتاب و کتاب‌خوانی به شاخص توسعه دست نیافته است. توسعه بدون بستر فرهنگی در هیچ جای دنیا به نتیجه‌ای مطلوب منتهی نشده است. دستیابی به اهداف اجتماعی و فرهنگی ممکن نیست مگر با تحقق لوازم آن و کتاب و کتاب‌خوانی یکی از مهم‌ترین لوازم هر توسعه پایداری است. در تمامی طرح‌های یاد شده تحقیق، پروژه‌ها به دنبال آن هستند تا با بهبود نقش کتاب، کتابخانه‌ها و جریان یادگیری و مطالعه مشارکت کنند. از نظر این مؤسسات و بنیادها جریان فرهنگ‌سازی مطالعه و یادگیری می‌تواند با انجام سه کار، نقش ارتباط کتابخانه‌های عمومی را در آموزش و پرورش افزایش دهند:

۱. هم‌ترازی اهداف کتابخانه‌ها با اهداف موجود در سیاست‌گذاری‌های ملی
۲. افزایش روند رسمی سازی کارهایی که کتابخانه‌های عمومی همیشه ارائه داده‌اند مانند پشتیبانی از یادگیری
۳. انجام کارهای مشارکتی و مشترک با سایر ارائه‌کنندگان خدمات آموزشی

منابع:

- اشراق، بهار (۱۳۹۴)، پریسا پروژه مطالعه آموزش جایگزین در آفریقای جنوبی، بازیابی شده در ۹۴/۶/۲۰ به آدرس:
<http://ketabak.org/tarvej/node/۳۳۱۳>
- درخوش، ملیحه (۱۳۸۸)، همه لهستان برای کودکان می‌خوانند، بازیابی شده در ۹۴/۶/۲۰ به آدرس:
<http://ketabak.org/tarvej/node/۱۴۴۸>
- ذبیحیان، علی‌اکبر (۱۳۹۴)، شنا در استخر کتاب، بازیابی شده به آدرس: <http://ketabak.org/tarvij/node/۳۷۷۶>
- زوارقی، رسول. (پاییز ۱۳۸۵). کتابخانه‌های عمومی آینده. فصلنامه کتاب، ش ۶۷.
- شهریر، مانی (۱۳۹۴)، جیره کتاب، <http://www.jireyeketab.com/about-jireyeketab/jire-explained>.

مجموعه آثار و مقالات برگزیده دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت

- عالمی، لیلا (۱۳۸۸)، بنیاد کتابخانه اوسو، استخراج از سایت <http://www.jireyeketab.com/jirelogs/be-creative>
- عیوضی، شبنم (۱۳۸۹)، سبب خواندن یک ماهه خانواده‌ها: استخراج از سایت: <http://ketabak.org/tarvij/node/۲۱۳۹>
- کتابک (۱۳۹۴)، بازیابی شده در ۹۴/۸/۲۰ می‌باشد.
- محبوبی، سیامک (۱۳۹۱)، کتابخانه عمومی و سرانه مطالعه، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۸، (۱).
- میرحسینی، زهره و محمد بهرامی (۱۳۹۱)، بررسی میزان تاثیر کتابخانه رنگین کمان شهرداری سمنان بر افزایش فرهنگ مطالعه کودکان و نوجوانان، مجله تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۸، (۱). <http://ketabak.org/tarvij/node/۳۷۴۲>
- وکیلی، ترانه (۱۳۹۴)، من یک موش کتاب‌خوان هستم، بازیابی شده از سایت <http://ketabak.org/tarvij/node/۱۷۸۴>
- -Unesco. (۱۹۸۲). Draft medium-term plan (۱۹۸۴-۱۹۸۹). Second part, VII. Information systems and access to knowledge. General conference fourth extraordinary session. Paris. P. ۱۵۷

